

РЕЦЕНЗІЇ

ІНСТИТУТ НА ВСЕ ЖИТТЯ

Кундіев Ю. Институт сквозь призму эпох. – К.: Авіценна, 2015. – 352 с.

Автор книги Юрій Ілліч Кундіев – науковець, відомий не лише в Києві та Україні, а й у світі. Він – академік НАН України та Академії медичних наук України, доктор медичних наук, член-кореспондент Російської академії медичних наук, почесний член Чехословацького медичного товариства ім. Я. Е. Пуркіне, віце-президент Академії медичних наук України, директор Інституту медицини праці АМН України.

Його книга саме про цей інститут, в якому він працює більш 60 років, практично усе життя. Інститут також не пересічний і заслуговує розповіді про його історію та людей.

Київський інститут гігієни праці та

В інституті працюють 272 співробітника, з них 14 докторів та 42 кандидата наук, 1 академік та 1 член-кореспондент НАН України, вони ж є академіками АМН України, та 1 член-кореспондент РАМН.

Інститут має клінічну базу (80 ліжок), що дозволяє щорічно проводити обстеження та лікування до 2000 хворих на професійні хвороби. У поліклінічному відділенні щорічно отримують висококваліфіковану допомогу понад 4500 хворих. На базі клініки інституту працює профпатологічний центр України, який здійснює методичне керівництво клініками профзахворювань профільних НДІ та відділеннями професійних захворювань обласних лікарень, впровадження у практику нових методів діагностики та лікування професійних хвороб.

В інституті щорічно виконується 40–50 науково-дослідницьких робіт, у тому числі за державними програмами, за конкурсами АМН та НАН України, а також за міжнародними грантами, контрактами з науковими установами інших країн.

В інституті створена та функціонує сучасна експериментально-технічна база для проведення наукових досліджень – вивчення дії промислових аерозолів, визначення мікрокількостей токсичних речовин, електромагнітних випромінювань оптичного діапазону, шуму та вібрації; функціонує унікальний зварювально-затруєвальний комплекс для токсиколого-гігієнічних досліджень нових зварювальних матеріалів, унікальне обладнання для диференційної діагностики променевої катаракти.

Інститут здійснює комплексне виконання досліджень з рядом установ технічного та біологічного профілю НАН України, установами медичного профілю – АМН та МОЗ України, кафедрами медичних вузів, а також науковими закладами деяких зарубіжних країн (Росія, США, Бельгія, Польща).

профзахворювань було створено на базі лабораторії гігієни праці Київського окрздороввідділу в 1928 році. Під цією назвою інститут існував до 1992 року. В 1992 році, у зв'язку з актуалізацією завдань у справі охорони здоров'я працездатного населення України, необхідністю вивчення не тільки професійної, а й виробничо обумовленої захворюваності, його було перейменовано в Інститут медицини праці.

Інститут постійно розширює міжнародні зв'язки з Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) та Міжнародною організацією праці. З 1973 року на базі інституту створено Центр гігієни праці в сільському господарстві, що співпрацює з ВООЗ. Регулярно проводяться міжрегіональні семінари з питань гігієни праці в сільському господарстві, професійної захворюваності, застосування пестицидів у сучасних умовах для країн СНД, Азії, Африки, Латинської Америки та Європи. Інститут проводить дослідження за трьома проектами Глобальної програми ВООЗ із гігієни праці. В результаті міжнародного наукового співробітництва розроблено уніфіковані гігієнічні стандарти, єдині методичні підходи до оцінки технологій, обладнання, хімічних речовин; вдосконалено методи раннього виявлення несприятливого впливу шкідливих виробничих факторів. В останні роки в інституті виконано ряд пріоритетних наукових розробок, що мають важливе значення як для теоретичної, так і практичної медицини.

На основі експериментальних та клініко-гігієнічних досліджень встановлено нові закономірності матеріальної кумуляції важких металів в організмі експериментальних тварин; уточнено імунні та біохімічні механізми порушень гомеостазу при формуванні ізольованих свинцевої, кадмієвої, марганцевої та свинцево-кадмієвої інтоксикацій; отримано нові дані щодо тлумачення понять «норма», «передпатологія», експериментально-теоретичне обґрунтування понять «первинна», «вторинна» адаптація, «резерв адаптації» при дії важких металів; доведено наявність генетично обумовленої індивідуальної чутливості організму людини до впливу сполук свинцю та запропоновано імуногенетичні маркери для їх визначення; створено математичні моделі кількісного визначення проникності хімічних речовин крізь шкіру за фізико-хімічними властивостями та отримано докази доцільності їх використання для оцінки ризику надходження пестицидів крізь шкіру до організму працюючих в контакт з ними; досліджено особливості механізмів формування працездатності та стану здоров'я у осіб операторських професій в різних галузях народного господарства під впливом виробничих чинників в умовах підвищеного психоемоційного напруження; встановлено роль рівня акти-

вації центральної нервової та серцево-судинної систем та формування аритмічних типів добових ритмів працездатності в адаптації операторів до змінного характеру праці.

На основі епідеміологічних досліджень отримано пріоритетні дані щодо наукового обґрунтування критеріїв ризику розвитку професійних захворювань у працюючих у вугільній промисловості, машинобудуванні та сільському господарстві України (зокрема пневмококоніозу, вібраційної хвороби, професійної приглухуватості); встановлено, що репродуктивне здоров'я жінок, які працюють в сільському господарстві України, за період з 1980 по 1999 рік значно погіршилося, встановлено ймовірну кореляційну залежність розвитку захворювань жіночої статевої сфери від стану довкілля, умов праці, побутового навантаження та віку жінки. На основі отриманих даних розроблено рекомендації щодо поліпшення медичного обслуговування жінок, які живуть і працюють в сільській місцевості; на основі аналізу міжнародного досвіду з проблемами професійного раку розроблено науково-методичні основи оцінки умов праці як факторів ризику онкозахворювань та рекомендації з вдосконалення системи виявлення та реєстрації професійних онкозахворювань в Україні.

На вибірці з понад 10 000 обстежених ліквідаторів наслідків аварії на ЧАЕС було апробовано та підтверджено гіпотезу про залежність виникнення та важкості перебігу катаракти від дози опромінення, що дозволило розробити нову методику епідеміологічного офтальмологічного обстеження працюючих, які зазнають впливу іонізуючої радіації.

Результати наукових досліджень інституту активно впроваджуються в практику. На базі наукових розробок та узагальнення міжнародного досвіду створено основи державного санітарного законодавства в галузі гігієни та фізіології праці.

В монографії історичні події подані автором не тільки з точки зору загальної характеристики, а й через призму окремих постатей, що працювали в інституті у відповідні періоди історії. Безумовно, автору потрібно було віддати значну частку своєї душі, щоб зберегти і вшанувати пам'ять тих, хто залишив наукову, духовну і чисто людську спадщину для працюючих нині в дарунок нащадкам.

Розділ «Страницы истории института» присвячений періоду становлення інституту. Він позначений, з одного боку, розбудовою його матеріальної бази, розробленням методології та методик дослідження, професіоналізацією дослідників, з іншого — репресіями щодо науковців. Розділ побудований на оригінальних документальних свідченнях.

Не менш цікаві матеріали представлені у розділах, присвячених 1930-м рокам, передвоєнним, післявоєнним рокам, періоду перебудови. Особливий інтерес викликає «Дело врачей» — цей факт відомий в історії, але цікаво почути про це від безпосереднього учасника подій, що відбувалися на житті та діяльності людей, які займалися наукою.

У монографії приділено значну увагу міжнародним зв'язкам інституту, які за роки його існування постійно поширювалися і поглиблювалися. Автор аналізує їх зацікавлено та критично.

Значну увагу приділену суттєвим складнощам в існуванні і діяльності інституту в останні два десятиліття, коли на тлі політичних та соціально-економічних змін необхідно було доводити доречність існування інституту в країні, а також наукового напрямку медицини праці.

Значна частина книги — розповідь про науковців інституту. Це біографічні характеристики засновників наукових напрямків та шкіл: В. Ю. Чаговця — засновника електрофізіології, Г. Х. Шахбазяна — фундатора вчення про виробничий мікроклимат, І. М. Ермана — з його внеском в напрям збереження здоров'я працюючих гарячих цехів, М. К. Вітте, М. В. Лейника — видатних фізіологів праці. При цьому автор підкреслює їх наукові здобутки для вітчизняної та світової науки. Поза увагою автора не залишились багато рядових співробітників, які в різні роки, різною толікою збагачували наукове надбання інституту.

Великий розділ присвячено видатній людині Левку Івановичу Медведю (1905—1982), який багато зробив для української медицини. Його Ю. І. Кундієв вважає своїм вчителем. Це видатний український гігієніст і організатор медицини, ака-

демік Академії медичних наук СРСР (1969), заслужений діяч науки УРСР (1965). В аспірантуру інституту він поступив вже після того, як три роки відпрацював заступником наркома охорони здоров'я, в 1947—1952 роках був міністром охорони здоров'я УРСР. Одночасно у 1944—1951 роках завідував кафедрою гігієни праці Київського медичного інституту. У 1952—1964 роках працював директором Київського науково-дослідного інституту гігієни праці та профзахворювань. Це була дійсно харизматична особистість, що мала завжди свою думку з будь-якого питання. Він був також організатором і директором Всесоюзного науково-дослідного інституту гігієни і токсикології пестицидів, полімерних і пластичних мас (Київ). Особливо значним був внесок Л. І. Медведя у розвиток гігієни праці селян. Своєму вчителю Ю. І. Кундієв був вірним все життя, намагався втілювати його ідеї, здобутки, настанови щодо роботи інституту, пропагувати його світогляд.

На мій погляд, слід було зробити акцент на тому, що напрямок медицини праці отримав підтримку з боку саме радянської держави з її спрямованістю на вирішення соціальних проблем трудящих, і це зумовило, попри репресії і брак коштів, подальший прогрес досліджень на світовому рівні. В книзі згадується, що в 1920—1930 роках лише в Україні було 5 інститутів такого профілю. Це не можна викреслити з історії, як, наприклад, і соціальний внесок багаторічного правління соціал-демократів у Швеції.

Звичайно, автор не мав змогу рівноцінно висвітлити в роботі всі події та наукові надбання. Цьому заважали іноді брак фактичного матеріалу, іноді обмежений формат книги. Разом із тим автор використав величезний архівний матеріал, що додає цінності змісту книги. З фотоархіву інституту наведено велику кількість фотографій, які відображають історичні віхи інституту, життя і діяльність його співробітників. Книга чудово видана і багата за змістом. При її читанні виникає почуття нерозривного зв'язку автора з інститутом, його співробітниками, любові й пошани до них і до справи, якій він присвятив своє життя.

В. І. Онопрієнко,

*доктор філософських наук, професор,
Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України*